

Vráťme sa však k začiatku ich debaty, pri ktorej prepukol vášnivý spor o tom, či tabu búrať, zachovávať, či dokonca budovať nové? Tvorcovia ešte iba budúcej hry *Tabu* mali pravdu, že na to neexistuje jednoznačná odpoveď. Treba sa totiž pokúšať o všetko z toho – v závislosti od toho, na aké hodnoty a správanie sa príslušné tabu vzťahuje. V dobe zneužívania starých ľudí, premnožených reklám vystavujúcich ženské telo ako tovar, zápalistého ťaženia proti rozličným vydaniam inakosti, šírenia konšpiračných bludov, prerušovania divadelných predstavení... a v tomto výpočte by sa dalo pokračovať – je zrejme, že rešpekt k dôstojnosti človeka, tolerancia a nenásilie, úcta k skutočným odborným autoritám, nepatria u nás medzi nedotknuteľné hodnoty, medzi tabu – hoci v ideálnej slušnej spoločnosti by nimi mali byť.

V Krátkom slovníku slovenského jazyka sa slovo skrat charakterizuje ako „nežetateľné spojenie vzájomne nezlučiteľných myšlienkových postupov“. Slovník by sa zjavne žiadalo doplniť. SKRAT je aj „nezničiteľné spojenie navzájom sa obohacujúcich skúseností“, spôsobujúce výbuch, ktorý rozvibruje, omráči a napokon očistí.

(2016)

PETER ZAJAC A SLOVENSKÉ KARGO

Tibor Pichler

Slovenské kargo literárneho vedca Petra Zajaca upúta už svojím obalom. Je na nej Wögerbauerova fotografia, vhodný symbol autorovej intencie diskutovať fenomény a modernizačné paradoxy slovenského národovotvorného procesu v priestore dejín slovenskej literatúry, ktorá bola popri novom spisovnom jazyku najväčším úspechom a dúchadlom národného hnutia v 19. storočí. Budúci čitateľ vidí okridlenú knihu či zošit prázdnych zažltnutých stránok pôsobiacich antikvárne, ktoré čakali alebo ešte čakajú na popisanie, t. j. na svoju budúcnosť. Symbolizuje projekt obrodovania odkazom na dávnominulosť alebo lepšie povedané starobylosť.

Zajacova kniha je typom „otvorenej knihy“. Čitateľ môže začať ktoroukoľvek kapitolou, sú samonosné, avšak tematicky prepojené. Spája ich skúmanie slovenských dejín a osobitne kultúry na podklade dejín literatúry a teórie literatúry. Slovenská literatúra však, slovami Zajacom citovaného Valéra Mikulu, tvorí nielen estetikum, ale, a to tradične, aj politikum. Vykazuje sociálno-politickú, národno-politickú funkciu a aj Peter Zajac v istom zmysle žije a koná vo vedomí tejto tradície, kde literát znamená verejne činnú osobu. Slovensko začína ako dielo vzdelancov a začína literárne. Stačí sa začítať do state Jozefa Miloslava Hurbana *Slovensko a jeho život literárny*. Mať literatúru znamenalo mať dejiny, alebo aspoň vzniesť na ne nárok. Preto, keď sa báda, keď sa hovorí o slovenskej literatúre, ide aj o filozofiu dejín, ide aj o politiku a národovotvorné úsilie, osobitne v 19. storočí.

Pravda, slovenská tradícia verejne činného vzdelanca nie je ideovo monolitná, ale pluralitná, pretože vzdelanci boli názorovo rôznorodí. Podobne ako francúzski *philosophes* pripravovali Francúzsku revolúciu, slovenskí vzdelanci rôznym spôsobom snivali sen o slovenskej budúcnosti. Tragédiou národovotvorných intelektuálov bolo, že

ľud, ktorý chceli reprezentovať, ich nenasledoval, ako kedysi výstižne poznamenal v knihe citovaný Michal Chorváth medzi realistickou mentalitou ľudu a romantickou mentalitou väčšiny vzdelancov-národotvorcov bol rozdiel. Rozhodujúcou otázkou bolo mentálne nastavenie vzdelancov a ich predstava o konaní. Kanonizovaní národotvorcovia boli zväčša romantici, idealisti, konzervatívni utopisti, ale máme aj príklady dystopistov t. j. negatívnych utopistov, Zajac v tejto súvislosti upozorňuje na prózu Terézie Vansovej 2888, ako aj prózu Martina Kukučina Tela, ktoré simulovali negatívne scenáre slovenskej národnej budúcnosti, zostali v rukopise a neboli publikované. Fenomén nepublikovaných literárnych artefaktov, na ktorý autor upozorňuje, je v slovenskej literatúre pozoruhodný a súvisí s okolnosťami slovenského národotvorného hnutia a sociálnym postavením, ako aj inštitucionálnymi i materiálnymi možnosťami slovenských národotvorných vzdelancov. Počet nepublikovaných rukopisov pritom oprávňuje hovoriť o bádateľsky relevantnom fenoméne.

Kľúčom k myšlienkovému svetu Zajacovej knihy je termín kargo. Označuje náklad alebo bremeno, ale aj praktiky a vízie melanézskeho kultu vzniknutého v kontakte s hospodársky a technologicky rozvinutým svetom, pôsobiacim kolonizačne. Tento význam slova Zajaca inšpiroval. Kargové praktiky a stratégie sa formujú v situácii, keď je určitý sociálny celok konfrontovaný s nevyhnutnosťou modernizovať sa, keď sa kladie otázka prispôsobenia sa novým podmienkam života. Možno hovoriť o historickej výzve. Spočíva v dileme ako reagovať: prijať školenie sa v existujúcich a mocensky alebo inštitucionálne zakotvených, takpovediac hotových formách „modernity“ alebo vzdorovať „identitne“, vzpierať sa zlej „prítomnosti“ formulovaním vízie, mýtu budúcnosti založenom na oživení minulosti, minulých životných praktík a mravov. Toto je priestor pre charizmatických ideológov a vodcov. Dalo by sa povedať, že kult karga sa vyznačuje špecifickým časovým manažmentom životného sveta ľudí, dotknutých a stresovaných novým svetom, v ktorom sa nechcú stratiť, ale nejakým spôsobom akomodovať, zachovávať seba, kultivujúc ambíciu stať sa historickým subjektom. Preto sú nespokojní s prítomnosťou sa invenčne vracajú k minulosti, aby si vybájili predbežne len utópiu lepšej budúcnosti, utopizmus myslenia kompenzuje chýbajúcu materiálnu bázu. To je podľa Zajaca pôvodná situácia slovenskej romantickej národotvorby obrodzenia a diagnostikuje správne. Obrodzenie pritom nie je jednoduchou modernizáciou sociálnych foriem a inštitúcií, nie je reformou existujúcich vonkajších životných foriem, ale v prvom rade na kolektív zameranou identitnou politikou, ktorá môže pôsobiť antimoderne alebo svojím spôsobom aj konzervatívne rekurzom na dávnu minulosť. Obrodzenie je zaujímavým predmetom štúdia paradoxov modernizačných procesov kolektívov s chýbajúcou kultúrnou a politickou sebaštitucionalizáciou.

Za kľúčové body Zajacovej knihy, ktorú čítam z perspektívy národotvornej politiky, pokladám pasáže, kde si rozličným spôsobom všíma práve zvláštnosť hiatickej časovej súslednosti alebo inak povedané časovej nesúslednosti imaginácie budúcnosti cez minulosť s vylúčením alebo preskočením neuspokojivej prítomnosti. Do tohto rámca zapadá problematika národného obrodzenia a naň naviazanej modernizácie v dlhom 19. storočí. Výnimka potvrdzujúca pravidlo sa týka revolučných rokov 1848 – 1849, keď sa literárna činnosť mení na praktickú a politickú vo výnimočnom európskom revolučnom ovzduší nabádajúcim konať, keď, povedané slovami Ludwiga Marcuseho byť realitom znamená žiadať nemožné. A tak, píše Zajac, používajúc terminológiu Miroslava Hrocha „Slovenskí intelektuáli prekonalí fázu A učeneckého záujmu, fázu B národnej agitácie, vo fáze C stroskotali na myjavských kopanicích“ (s. 88). Bol to neúspešný pokus získať naraz, t. j. bez historického rastu všetko, to

znamená inštitucionalizovať národ kultúrne i politicky jedným konštitutívnym zásahom mocenskej inštalácie a dosiahnuť to, na čo ešte disponibilné sily nestačili, ako sa vyjadril už raz citovaný Michal Chorváth, autor state *Romantická tvár Slovenska*.

Avšak život a vývoj išiel ďalej, hoci, ako Zajac výstižne konštatuje, akosi skryto a utajene, skôr „latentne“ ako „patentne“, ale dodajme, že názorovo pluralitne, a to nielen v päťdesiatych rokoch 19. storočia. Upozorňovanie na pestrosť a mnohoznačnosť slovenského literárneho života, na rozmanitosť ideí a prístupov slovenských národotvorcov je konštantnou snahou Zajacovho intelektuálneho úsilia, ktorý v tomto smere často odkazuje a nadväzuje na priekopnícke interpretačné iniciatívy Oskára Čepana.

Názov *Slovenské kargo* označuje ideu a prax predstavovania budúcnosti invenčným návratom k minulosti. Takýmto spôsobom Ľudovít Štúr koncipoval projekt slovenského „samovývinu“, pracujúc s konceptom starého a nového veku. Ale stratégia slovenského karga má aj svojho pokračovateľa a inovátora ako napríklad v knihe uvádzaného Vladimíra Mináča, autora antielitárneho plebejizmu, ktorý vyzdvihuje bezčasové deinštitucionalizované trvanie a predstavuje slovami Zajaca redukciu národa na triedu. Zaujímavá je aj pasáž o Mináčovej literárnej technike charakterizujúcej jeho historizujúcu esejistiku spočívajúcu vo velebení, ba v sakralizácii „profánneho sveta ako sveta posvätného“ (s. 112).

Zajacov čitateľ však získa aj podnet oboznámiť sa s dystopickou prózou Terézie Vansovej (2888) a Martina Kukučina (Teľa) a ich pesimistickou imagináciou slovenskej budúcnosti. *Slovenské kargo* poskytuje podnetné čítanie o veciach slovenských dejín v priestore literatúry. Pred čitateľom sa slovenské dejiny rozvíjajú ako pozoruhodný príbeh romantických a neromantických začiatkov či nábehov s čakaním na moment završenia v normalite stabilnej inštitucionalizácie, kde historický zisk inštitucionalizácie národa zadáva úlohu vnútorného osvojenia a spravovania nadobudnutého.

Slovenské kargo sa dá čítať ako podnetná kniha rozhovorov o skúmaní vecí slovenských, o slovenských dejinách v médiu literárnej vedy. Rozhovorov preto, lebo Zajacovo bádanie o veciach slovenských inkluuje aj tematizáciu a komentovanie výskumu slovenských dejín v minulosti a hlavne v súčasnosti, a to znamená, že je aj rozhovorom o výsledkoch a problémoch už realizovaného výskumu. Peter Zajac je družným človekom a *Slovenské kargo* je družnou knihou v tom zmysle, že reflektuje myšlienky priateľov i oponentov, keďže slovenský literárny život bol a je kolbištom sporiacich sa intelektuálov. Spomínam si, že Peter Zajac raz konštatoval: „Ja rád citujem“. Je to pravda, *Slovenské kargo* je dielom konverzácie, v ktorom sa k slovu dostávajú prostredníctvom citácií mnohí autori a v neposlednom rade sa čitateľ veľa dozvie o výskumnom vklade literárnych vedcov do prebiehajúcej diskusie. Zajac kartografuje svet slovenskej literatúry a kultúry prostredníctvom novej pojmovej meny, ale zároveň podnecuje záujem o poznanie skrytých, ešte nezjavených diel tejto literatúry.

(2016)